

Azerbaycan'da İsrail Algısı ve Etkisi

Müslüman bir ülke olan Azerbaycan'ın İsrail'le ilişki düzeyi birçok yönüyle ilgi çekici. İsrail açısından Azerbaycan'la ilişkisi petrol ithalatı ve silah ihracatı gibi devletin ekonomik çıkarları yanı sıra Azerbaycan'ın İran'la komşu olması sebebiyle de önemli. Bu durum, Azerbaycan'a İsrail nezdinde jeopolitik anlamda bir ayrıcalık sağlıyor. Diğer taraftan İsrail için İslam ülkeleri arasında bu derece yakın ilişki içerisinde olduğu ikinci bir örnek daha yok ve Tel-Aviv bunu dünya kamuoyunda kendisinin İslam karşıtı imajını değiştirmek için kullanıyor. İki ülke arasında karşılıklı menfaatler üzerine kurulan ve gelişen ilişkilerde İsrail tarafı daha aktif ve kendisini daha iyi pazarlıyor. İsrail için çok kârlı ve avantajlı olan bu durumun uzun vadede Azerbaycan'a iç ve dış siyasetinde sorunlar getirme ihtimali ise oldukça yüksek.

İsrail'in Azerbaycan'da etkili olmasının temelinde burada yüzyıllardır yaşayan Yahudi nüfusun önemli katkısı var. Azerbaycan'daki Yahudiler Cuhura ve Aşkenazi kollarından geliyor. Aşkenaziler (Avrupa Yahudileri) Bakü'de, Cuhuralar (Dağ Kafkasya Yahudileri) ise genelde ülkenin kuzeyinde Oğuz ve Guba ilçeleri ile kısmen başkentte yaşıyorlar. Aşkenazi ve Cuhuraların dilleri de ayrı. İsimleri, kültürleri ve âdetlerinde de bazı farklılıklar var. Yahudilikte soy, geleneksel olarak anne üzerinden devam ettiğinden geçmişte Azerbaycan'daki Yahudi nüfusunu hesaplamak oldukça zor. Ancak bağımsızlık döneminde buradaki pek çok Yahudi İsrail'e göç ettiğinden, şimdiki sayıları 15 bin civarında.

Azerbaycan'daki Yahudiler İsrail'le sıkı temas içindeler, aynı şekilde İsrail de onlarla olan münasebetlerini ciddiyetle sürdürüyor. İsrail'e Azerbaycan'dan göçen Yahudilerin sayısı yaklaşık 25 bin. Burada dikkat çekici olan husus ise Yahudilerin yanı sıra Azeri kökenli kişilerin de İsrail'e yerleşmesi ki, bunların nüfusu da 35 bin civarında. Azerbaycan'daki Yahudiler kendi kurdukları birkaç STK çatısı altında birlikte faaliyetler gerçekleştiriyorlar.

Azerbaycan'dan Göçenler Birliği'nin başkanlığını Elhanan Rahiel yürütüyor. Rahiel, 1980'li yıllarda Sovyet dönemi Azerbaycan'ında KGB tarafından *Şoreş Sion* teşkilatı üyesi olarak Siyonist propagandası içeren gizli bildirge dağıtmaktan tutuklanmış.

İlginç olan bir diğer ayrıntı da Siyonistlerin daha 1905-1928 yılları arasında Azerbaycan'da geniş çaplı faaliyetlerde bulunuyor olmaları. Bu yıllarda *Paoley Sion* adlı teşkilat, düzenlediği konferansların yanı sıra dünya Siyonist kongresine de delegeler gönderiyordu. Teşkilatın Bakü'de yayınladığı *Felestin* adlı bir de gazetesi vardı.

Hayfa-Bakü Dostluk Derneği ve *Aziz Azerbaycan-İsrail Cemiyeti* her iki ülke toplumu arasında çok iyi tanınıyor. Bu STK'lar hemen her ay en az bir-iki etkinlik yapıyor ve bu çalışmalarını medyaya yansıtıyor. *Aziz'e* (Yahudi ve Azeri) üye olan gönüllülerin sayısı 50 bin civarında.

İsrail'deki Yahudiler Azerbaycan'dakilerle akrabalık bağları dışında bir de bu STK'lar aracılığı ile alakadar oluyorlar. Azerbaycan'da Aşkenazi ve Cuhura Yahudilerinin STK'ları, dört gazeteleri, 500 öğrencilik ortaokul ve liseleri, iki dinî eğitim kurumları ve 10'a yakın havraları bulunuyor.

Azerilerle yıllardır barış ve huzur içinde yaşayan Yahudiler, devlet yetkilileri ile de uyum içerisinde çalışıyorlar. Özellikle Cuhura Yahudileri kendi dillerini ve geleneklerini kaybetmeksizin Azeri Türkçesini ve birçok Azeri geleneğini, davranış biçimlerini ve çocuk isimlerini benimsemiş durumda. Çoğu, vatan bildikleri Azerbaycan'ın sorunlarını kendi sorunu olarak görüyor, hatta Karabağ ve Ermeni işgali konularında diğer Azeri vatandaşlarıyla aynı duyarlılığı gösteriyorlar.

Yahudiler, Azerbaycan'a karşı besledikleri vatanperver tutumlarını her fırsatta ve her platformda çeşitli etkinliklerle gösteriyor. Ancak tabii ki bu Yahudiler aynı şekilde İsrail devletinin de Azerbaycan'ın dostu olduğunu empoze etme gayreti içindeler ve bunun için de medyayı çok iyi kullanıyorlar. Yahudi lobisinin çalışmaları ve sağlanan maddi desteklerle Azeri televizyon, gazete ve haber ajanslarına İsrail gazetecileri ve siyasi analiz uzmanları sıkça konuk oluyor, bu kişiler olayları Yahudi menfaatlerine uygun biçimde yorumluyorlar. İsrail ve Yahudi taraftarı medya ağı etkisini genişletip güçlendirerek ülkedeki Rusya, Türkiye ve İran eksenli medyayı çoktan geride bırakmış durumda. Örneğin Azeri medyasında komşu ülkelerdeki olayları İsraililerin yorumlaması sıradan bir durum. Bu yorumlara yerli siyasiler de itibar ediyor.

Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren Azerbaycan'ın dış siyasetinde de etkin olan İsrail ve Yahudi lobi faaliyetleri, ülkenin dış politikasını da etkiliyor. Siyasiler ve üst düzey hükümet yetkilileri, ABD Yahudi lobisinin ana merkezi *AIPAC*'la irtibat içinde kendi programlarının ve hedeflerinin koordinasyonunu sağlıyorlar. *AIPAC*, Azerbaycan yetkililerine Ermeni diasporasının Azeri karşıtı etkisini bertaraf etmeyi vaat ediyor. Her ne kadar 25 yıldır bu yönde belirgin bir gelişme olmasa da (ABD hükümeti tarafından Azerbaycan'a uygulanan silah satışı yasağı ve diğer yaptırımlar devam ediyor) *AIPAC*, Amerika'da Azerbaycan'ın dost kurumu gibi algılanıyor ve Azeri siyasiler nezdindeki statüsünü koruyor.

Her iki ülke için ortak ticaret ve yatırım projeleri de büyük önem arz ediyor. İsrail, Azerbaycan için Rusya, Türkiye ve İtalya'dan sonra dördüncü sırada geliyor. İsrail'in ticari ilişki kurduğu ülkeler arasında Azerbaycan Rusya'yı ve Avrupa'nın ekonomisi büyük birçok ülkesini geride bırakarak ilk onda yer alıyor. Örneğin 2008 yılında Azerbaycan İsrail'e 3,5 milyar dolarlık petrol satışı gerçekleştirmiş. Bu rakam o dönemde ülke ihracatının %25'ine tekabül ediyor. İsrail yıllık petrol ihtiyacının %20-40'ını Azerbaycan'dan satın aldığı petrolden karşılıyor.

Azerbaycan da 2000'li yıllardan başlayarak bugüne kadar İsrail'den 5 milyar dolarlık çeşitli türde silah satın almış. İsrail silah sanayisinin önde gelen firmaları (*Tadiran, BlueBird, Elbit Systems*) Bakü'de açtıkları ofisleri aracılığıyla bu kıymetli müşterilerinin nabzını tutuyor ve bu sayede yeni kontratlar imzalamaya devam ediyorlar.

Telekomünikasyon ve inşaat sektörlerinde de İsraili şirketler son derece aktif ve başarılı işler yapıyorlar. İsrail'in *GTIB* adlı şirketi 1994 yılında Azerbaycan'ın ilk mobil operatörü oldu. Şirket *Bakcell* markası ile günümüzde piyasanın en az %30'unu elinde bulunduruyor.

İnşaat alanında ise *Shikun Binui* şirketi yüzlerce kilometrelik yeni yol ve köprünün inşaatını yapıyor.

Ziraat ve tarım sektöründe de Azerbaycan'ın batısında büyük yatırımlar hayata geçiriliyor. Burada kurulan çiftlikler, sulama tesisleri ve çiçek seralarından Rusya ve Ukrayna'ya ihracat yapılıyor.

Azerbaycan devlet petrol şirketi *SOCAR*, İsrail'in Akdeniz'deki *YAM-3* yataklarında petrol ve gaz arama faaliyetleri gerçekleştiriyor.

İsrail hükümeti 2004 yılında Azerbaycan'la olan ticareti teşvik etmek için Azerbaycan'dan ithal edilen ürün ve malların ruhsatlı olması zorunluluğunu kaldırdı. Ayrıca İsrail hükümeti *Maşav* adlı özel programı çerçevesinde Azerbaycan'dan mühendis, telekomünikasyon ve ziraat alanlarındaki uzmanları eğitim için İsrail'e getirdi.

Azerbaycan sağlık sektöründe de faaliyet gösteren İsrail'in Bakü'deki kliniğinde ve İsrail'deki hastanelerde tedavi gören Azeri sayısı da az değil.

İki ülke arasındaki turizm de her geçen yıl geliyor. Eylat plajlarına, Azeri ve Kafkasya dağlarına tatil için gelen İsraili vatandaşların sayısı yıldan yıla artıyor.

İki ülke arasında yüksek öğretim alanında da ortak çalışmalar yapılıyor. Bakü Devlet Üniversitesi'nde İbranice bölümü açıldı ve çok sayıda Azeri öğrenci İsrail'in teknik üniversitelerinde eğitim görüyor.

Azerbaycan meclisinde, diğer ülkelerle olan dostluk grupları arasında İsrail dostluk grubu üyesi milletvekilleri Rasim Musabeyov, Asım Mollazade, Elmira Ahundova, Fuat Muradov son derece aktif. Bu vekiller hem yasama ve yürütme faaliyetleri hem yurt dışı ziyaretleri hem de medyatik çıkışları ile kamuoyunun gündeminde sürekli yer alıyor.

Bugün tüm bu ilişkiler sayesinde ve doğru koordine edilmiş medya destekli kültürel faaliyetler sonucunda Azerbaycan toplumunda İsrail ve Yahudilerle ilgili müspet bir imaj oluşturulmuş durumda. İsrail'in politikalarını eleştirmek neredeyse Yahudi karşıtı söylemlerle bir tutuluyor ve toplum tarafından olumsuz algılanıyor. Öte yandan buna karşın başta Arap ve genelde İslam dünyasının Azerbaycan'a dost olamayacağına, kaldı ki buna ihtiyacın da olmadığına dair düşük dozajlı lakin uzun vadeli hesaplanmış bir

propaganda da yapılmaya devam ediyor. *One minute* ve *Mavi Marmara* olaylarından sonra Türkiye de bu karşıt propaganda çerçevesine dâhil edilmiş durumda.

İslam dünyası ile dayanışmayı sağlayacak etkinlik ve çalışmaların önü derhal kesilmeye çalışılıyor. Örneğin Ekim 2011'de Bakü'de gerçekleştirilen "Mavi Marmara" konulu panelin organizasyonu sırasında bu etkinliğin yapılmaması için çeşitli baskılar uygulandı. Etkinliğe çok sayıda siyasi, gazeteci ve STK mensubu davet edildi, ancak davetlilerden bazılarının panele katılımı engellenmeye çalışıldı. Organizasyonun yapılacağı otele bu etkinliği iptal etmesi için baskılar uygulandı, etkinlikle ilgili kullanılan görseller toplatıldı. Bütün bu komplo çabalarına karşın panel başarı ile gerçekleştirildi. Otel müdürü olan Türk iş adamı, etkinlik sonrası yaptığı açıklamada böyle bir etkinliğin kendi otelinde yapılmasının kariyerine mal olmasından endişe ettiğini ancak programdan yine de vaz geçmediklerini söyledi. Yahudi ve İsrail yanlısı medya ise etkinlik aleyhine propaganda yapıp kamuoyunu etkilemek için yazılar yazdılar.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ülkesinin İsrail'le ilişkilerini değerlendirirken mevcut manzarayı buzdağı ile kıyaslayarak "Kamuoyunda bilinenler ilişkilerimizin görünen tarafı ve ancak onda biridir; onda dokuzu ise su altındadır" demiştir. İkili ilişkilerdeki bu gizli kısmın ne olduğu ve niçin aşikâr edilmediği sorularına cevap bulmaksa çok da zor değil. Zira Müslüman bir ülke olan Azerbaycan, İsrail'le olan bu yakınlığından dolayı İslam dünyası tarafından kınanmak istemiyor. Ayrıca, komşusu olan İran'la arasındaki ilişki dengesinin korunması açısından da bu konu çok hassas. Zira İsrail'in varlığından rahatsız olan İran, onun Azerbaycan'da güçlenmesini ve bir ahtapot gibi kollarının her yana uzanmasını kendisi için bir tehdit olarak görüyor. Azerbaycan ve İsrail yetkilileri ise açıklamalarında her zaman iki devlet arasındaki iş birliğinin üçüncü bir tarafa yönelik olmadığını altını çiziyorlar. Ancak yine de bu ilişkide İran'ın tedirgin olmasının haklı sebepleri bulunuyor.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinde güvenlik ve istihbarat konuları önemli bir yer tutuyor. MOSSAD uzmanları, Azerbaycan'daki meslektaşlarıyla sıkı iletişim içinde bulunarak eğitim çalışmalarını sürdürüyor, hatta havalimanlarının güvenlik tesislerini de İsrail kuruyor. Stratejik önemi olan mekân ve etkinliklerde Azeri polis ve istihbaratı yanı sıra MOSSAD da güvenliği sağlıyor. 2012 *Eurovizyon* şarkı yarışması sırasında MOSSAD ajanlarından özel bir tim (tüp dalgıçları) Hazar denizinde yaptıkları operasyonla Azerbaycan hudutlarını ihlal eden bir grup İran vatandaşını yakalayarak Azeri yetkililerine teslim etmişti.

İran medyasında İran Savunma Bakanlığı'na dayandırılarak verilen haberlerde Azerbaycan tarafından İran üzerine insansız hava araçlarının (dron) yollandığı ve istihbarat toplandığı yazıyor. Azerbaycan tarafı bu iddiaları yalanlasa da 2014'te İran'ın Natanz kasabasında bulunan nükleer merkeze bağlı fabrikanın üzerinde uçuş yapan *Hermes-450* (İsrail'in *Elbit Systems* şirketi yapımı) tipi dron, İran askerlerince düşürüldü. İran Savunma Bakanlığı konuyla ilgili açıklamasında "Uçuş, kuzeyimizdeki komşu bir ülkeden gerçekleşmiştir" ifadesini kullanarak Azerbaycan'ın adını ayrıca zikretmese de bu konudaki kanaati ortaya koydu, güvenlik uzmanları ve medya da burada kastedilenin Azerbaycan'dan başka bir ülke olmadığı yorumlarını yaptı.

İran'la Azerbaycan arasında zaman zaman yaşanan bu tür gerginliklerde çoğu zaman MOSSAD veya İsrail öyle veya böyle üçüncü iştirakçi olarak geçiyor. İran'ın ithamlarına göre İsrail Azerbaycan'ı İran karşıtlığı konusunda kışkırtıyor. Bu noktada İsrail'in *Nativ* adlı istihbarat biriminin eski başkanı Yakov Kedmi'nin şu sözleri dikkat çekici. Kedmi 2016'da *İLand* adlı İsrail televizyonuna Netanyahu'nun Bakü ziyaretini değerlendirmiş ve: "Doğrudur, Azerbaycan bize petrol satıyor ve petrol için piyasada alıcı bulmak zor değil. Lakin bizim için silahlarımızı satmak kolay iş değil ve Azerbaycan bizim için bu yüzden önemli. Ayrıca Azerbaycan'ın Müslüman bir ülkesi olması ve düşmanımız İran'la komşu olması da onun bizim için önemini artırıyor." demiştir.

Görünen o ki, İsrail-Azerbaycan ilişkisinden İsrail daha kârlı çıkıyor ve Azerbaycan için bugün ekilen sorun tohumlarının meyvelerinin yarın alınması ihtimali bir hayli yüksek.